
ROZHLEDY

Václav Cvrček

Spisovnost a její zdroje

Literariness: the concept and its criteria

ABSTRACT: Although “literary language”, i.e. standard language or *spisovná čeština*, was the central notion of the Prague Linguistic Circle’s Theory of the Cultivation of Language, it has never been defined. This article deals with the problem of definition of “literariness”, a concept which forms the base for the codification criterion of “correspondence with the literary norm”. Several attempts to define it or to provide criteria for “literariness” were made, but, as I explain, none of them were successful in reproducing the codified set of language means. These attempts can be divided into two groups: nominalistic and realistic. The former suggests that literariness (i.e. being a part of literary/standard language) is “a mere label”, a characteristic that is acquired by being codified, the latter supposes that language means are standard or nonstandard (or something in between) depending on their usage. The nominalistic approach appears to be inadequate, as it provides no opportunity for language development. Realistic criteria, however, are either methodologically dubious or highly controversial among Czech linguists.

Key words: literariness, literary language, codification, prescriptivism, language standard, intervention

Klíčová slova: spisovnost, spisovný jazyk, kodifikace, preskriptivismus, jazykový standard, intervence

Logickým a očekávatelným úvodem tohoto článku¹ by jistě byla definice spisovnosti. Jak se však pokusím ukázat, bezproblémová (konsensuální) definice tohoto stěžejního pojmu teorie jazykové kultury (dále jen TJK) vypracované Pražským lingvistickým kroužkem (PLK) dosud nebyla podána. Je spisovný jazyk dán pouze existencí preskriptivní kodifikace, nebo už jen kodifikací deskriptivní, nebo je to jev sám o sobě? Jsou jazyky, u nichž neexistuje žádná forma kultivace, a přece u nich můžeme mluvit o spisovné varietě? Tyto otázky dosud nebyly spolehlivě zodpovězeny.²

Přítom důležitost vyřešení této problematiky je zřejmá, uvědomíme-li si, že noremnost je základním kritériem jazykové kultivace. Kodifikace jako jeden ze základních projevů lingvistické péče o jazyk u nás má být podle TJK *z á z n a m e m* spisovné normy. Před započítáním samotné kultivace je tedy nutné nejprve určit, co je spisovné (pokud chceme zjišťovat normu spisovného jazyka, musíme nejprve najít kritéria pro

---

¹ Základem pro tuto stať byl můj příspěvek přednesený na zasedání Pražského lingvistického kroužku 21. února 2005.

² Srov. s vyjádřením F. Štíchy (1995, s. 57): „Přesto dosud ... nebylo přímo řečeno, na základě jakých vlastností nazýváme nějaký jazykový prostředek prostředkem spisovným.“ O problematičnosti pojmu spisovnost a nutnosti jeho nahrazení anglosaským termínem *standard* viz i nedávný článek F. Čermáka, P. Sgalla a P. Vybírala (2005).

zjištění, které prvky do spisovného jazyka patří). Jinými slovy, jazyková kultura se v tomto pojetí omezuje pouze na spisovný jazyk (Starý, 1995, s. 15n.).

Podle tezí PLK (Pražský lingvistický kroužek, 1932) je předmětem kodifikace pouze spisovná norma (ne norma např. lidového jazyka) (Starý, 1995, s. 15n). Danešova hierarchie „objektivně zdůvodněných kritérií pro hodnocení spisovného jazyka“, která se používá jako hierarchie kodifikačních kritérií, zahrnuje na prvním místě noremnost, pak adekvátnost k funkcím a nakonec systémovost (Daneš, 1979, s. 87n.). Soudí se, že kritéria funkčnosti a systémovosti odpovídají vlastnostem jazyka, takže je žádoucí je prosazovat a podle nich předvídat vývoj (Hlavsa, 1996). K těmto kritériím bychom mohli přidat ještě kritérium celonárodnosti, které se více či méně explicitně objevuje v teoretických pracích o kodifikaci (např. Uličný, 1995) a které motivovalo způsob kodifikace již v obrození.

Potřeba jednoznačných kritérií určování spisovnosti je o to naléhavější, uvědomíme-li si, jak velká je míra, s jakou si TJK osobuje právo do jazykové praxe zasahovat³ a jaký vliv u běžných mluvčích má současná preskriptivní kodifikace spolu se školní výchovou. Přes to, že díky zásahům B. Havránka a jeho pokračovatelů kodifikace už postupně zahrnuje mnoho jevů dříve za spisovné neuznávaných, je stále ještě do značné míry preskriptivní. Proto každá stať, která se snaží řešit problematiku spisovnosti, musí být zároveň polemikou s preskriptivismem (nechce-li ho obhajovat). Nebude tomu jinak ani v tomto případě.

Nominalismus versus realismus

Z výroků, které jsem o spisovnosti nashromáždil zejména v období posledních 50 let (Cvrček, přípr.), vyplývá, že existují dva základní přístupy ke spisovnosti (jsou podobné známému středověkému filozofickému sporu, proto si jména obou skupin názorů vypůjčím): (1) nominalistický a (2) realistický.

Nominalistický přístup se vyznačuje tím, že považuje spisovnost „pouze“ za jméno, které se ustavuje začleněním prvku do kodifikační příručky (ze sepectí kodifikace s normou plyne mj. významná role tradice v otázce kodifikačních změn). Naopak realistický přístup považuje spisovnost za objektivní fakt

---

³ Už v počátcích TJK se přiznává lingvistické teorii právo do jazyka zasahovat: „...dnešní situace lingvistické teorie nám umožňuje, abychom vědeckým zasahováním proces tříbení trochu urychlili...“ (Mathesius, 1932, s. 25). Fakt, že lingvistika pomáhá vytvářet normu spisovného jazyka a stabilizovat ji, dokládají teze PLK, které obsahují „obecné směrnice pro teoretické normativní zásahy“ (Pražský lingvistický kroužek, 1932, s. 248n.), a vyslovil ho i B. Havránek: „Již z tohoto náčrtku hlavních vývojových tendencí spisovných jazyků a z několika uvedených konkrétních faktů je zřejmá oprávněnost naší these, že usus sám nevytváří normu spisovného jazyka: vytváří se, totiž vzniká a dále se vyvíjí, z různých tendencí z a t e o r e t i c k ý c h z á s a h ů [zvýraznil V. C.] a tím se liší od normy lidového jazyka. Tedy i teorie jazykovědná z a s a h o v a l a a m ů ž e z a s a h o v a t i [zvýraznil V. C.] do vývoje spisovného jazyka“ (Havránek, 1932, s. 39). Otázkou je, proč se z tezí PLK v praxi ujala především snaha regulovat jazyk na místo varování před přílišnými zásahy lingvistů do jazykové praxe: „Spisovný jazyk není sice ustálen diktátem lingvistické teorie, ale jeho stabilisování, ustálení se neděje bez normativních zásahů teoretických“ (Pražský lingvistický kroužek, 1932, s. 248) nebo „Jazyková praxe je a vždy byla výsledkem velmi komplikované součinnosti různých sil a lingvisté musí být spokojeni, podaří-li se jim aspoň trochu uplatnit svůj třífobí vliv“ (Mathesius 1932, s. 30).

/ vlastnost prvku, která se dá objektivně zjistit (např. z úzu). V realistickém přístupu se v podstatě definují „spisovné situace“, z nichž je možno spisovné prostředky zjišťovat. V tomto případě je norma s kodifikací rovněž spjatá ovšem pouze mírou přesnosti popisu normy, nikoli tím, že by kodifikace normu utvářela (jako v nominalistickém přístupu). Toto rozdělení by se dalo shrnout i tak, že v nominalistickém přístupu je spisovný jazyk produktem jazykové kultivace/kodifikace, v realistickém přístupu je jejím předmětem.

O tom, že podobné rozdělení v naší bohemistice existuje již delší dobu a je pocítováno jako nezdravé, svědčí mj. výrok F. Štíchy: „...je už na čase, abychom si jasně řekli, budeme-li jako spisovné označovat to, co je takzvaně předepsáno v kodifikaci, nehledě na to, jaký je reálný úzus, anebo to, co bylo zjištěno či je předpokládáno jako reálně existující ve formálním úzu, nehledě na to, zda to již bylo zaznamenáno v prestižních příručkách“ (Štícha, 1995, s. 58n.).

K osvětlení obou přístupů je třeba dodat několik poznámek. Zaprvé, jaký je vztah obou koncepcí (možná neuvědomovaných postojových proudů) k regulaci/kultivaci jazyka: nemusí být přímá korespondence mezi nominalismem a nutností jazykové regulace na jedné straně a realismem a deskriptivismem na straně druhé. Realistickému proudu tak nemusí být cizí pojetí spisovného jazyka jako lingvistického konstruktů, jako výsledku vědomé péče jazykovědců (nikoli ovšem preskripce, o tom viz níže). Může proto sledovat následující myšlenkový postup. Spisovný jazyk sice reálně existuje, ale aby byl opravdu kultivovaným jazykem, musí být o něj lingvisticky pečováno (havránkovské: vyvíjí se za teoretických zásahů). Výsledkem kultivačního procesu se tak stává spisovný jazyk „vyšší úrovně“, spisovný jazyk obohacený o atributy, jimž se v kultivační činnosti dostává pozitivního hodnocení (funkčnost, systémovost, celonárodnost apod.).⁴

Zjevně ani nominalismus nemusí být apriorně proti empirickému zkoumání. Výsledkem takového výzkumu může být zjištění, že jazyk, který je ve „spisovných situacích“ používán, není totožný s jazykem kodifikovaným. Následným krokem pak může být „pospisovňování“ nespisovných prvků, které provádějí lingvisté pomocí kodifikačních příruček. Pokud je totiž spisovnost „pouze jméno“ (charakteristika, kterou dává prvku kodifikace), není možné takový proces jinak pojmenovat. Není bez zajímavosti, že stejný proces (tj. „pospisovňování“) v realistickém přístupu k věci nastat nemůže. Tam je spisovnost (na nižší úrovni, tedy před případnou kultivací, která může následovat po zjištění toho, co je spisovné) reálným faktem; k „pospisovňování“ již spisovného dojít nemůže a z nespisovného prostředku spisovný může udělat pouze úzus.⁵

⁴ Za této situace by mohl vzniknout i pro nás dnes poněkud kuriózní jev, kdy by existovaly spisovné nekodifikované prostředky, což v praxi ovládané nominalistickým přístupem možné není.

⁵ V této souvislosti není nezajímavé, že nařčení ze snah pospisovňovat nespisovné absurdně používají častěji zastánci nominalistického přístupu vůči realistům, ačkoli v realistickém přístupu pospisovňování není možné. Např. podle F. Daneše by se smysl knihy P. Sgalla a J. Hronka *Čeština bez příkras* (1992) dal vystihnout slovy: „Puste vobecnou češtinu do spisovný“ (Daneš, 1992–1993, s. 180). Daneš tak používá nesamozřejmý (a v jádru nominalistický) předpoklad, že je známo, co je spisovné, zatímco Sgall s Hronkem „realisticky“ upozorňují, že prostředky dříve považované za nespisovné se s ohledem na jejich úzus pomalu dostávají mezi spisovné.

Zadruhé, realismus a nominalismus nejsou myšlenkové proudy, které by byly reprezentovány určitými neměnnými a konkrétními jmény. Jistě můžeme uvést autory, kterým je blízká jedna nebo druhá koncepce, avšak v argumentaci se uplatňují oba postoje zhruba rovnoměrně (tomu přispívá i fakt, že jsou to postoje podle mého názoru do velké míry neuvědomované). Je proto časté, že tentýž autor pracuje se spisovností v různých případech podle obou pojetí.

Poslední poznámka se týká vzájemného vztahu obou proudů. Nominalismus a realismus jsou vzájemně komplementární; nelze oba pohledy v kodifikační praxi z metodologických důvodů spojovat (není možné tvrdit, že spisovnost prvků zjišťujeme, pokud se ustavuje kodifikací, a naopak). Ačkoli tento fakt se jeví na teoretické rovině jako očividný, v praxi jsou oba pohledy často spojovány. Ve výsledku tak dochází většina názorů k jakési dialektické jednotě: Spisovný jazyk reálně existuje (je objektivně zjistitelný), avšak až zaznamenáním v kodifikaci je jeho spisovnost potvrzena i pro celé jazykové společenství či je jazykovou kultivací tento „surový“ spisovný jazyk vybroušen na „vyšší úroveň“.

Nominalistický přístup

Z plejády názorů, které se přiklánějí k nominalistickému vidění spisovnosti, vybírám jen několik příkladů. Z vyjádření lingvistů i z celé regulační povahy jazykové kultury u nás vyplývá, že spisovný jazyk je výsledkem kultivace, ačkoli to už předválečný Kroužek ve svých tezích odmítal. Nejde přitom pouze o zařazení (ev. nezařazení) prvku do normativní příručky. Vymezení spisovnosti pomocí kodifikace se děje např. i hodnotícími charakteristikami (*hovor., ob.*). Regulační úlohu kodifikaci v případě spisovného jazyka připisuje např. A. Jedlička⁶ nebo F. Daneš⁷. V tomto přístupu se tedy spisovnost prostředků nezjišťuje, ale je dána jejím uznáním v kodifikaci.

J. Bělič definuje nespisovné a ne plně spisovné prvky, kterými rozumí „značně početnou skupinu výrazů, které buď vůbec, nebo aspoň v daném významu nepatří do vlastního jazyka spisovného, ale kterých se hojněji nebo řidčeji užívá v běžné mluvené řeči po celém jazykovém území“ (Bělič, 1964, s. 13). Z prosazování změn v kodifikaci směrem k „uznávání“ ne plně spisovných prvků (např. Bělič, 1961) můžeme vyčíst, že hlavním kritériem spisovnosti se stává kodifikace (popř. úzus, který je kodifikací uznán).

⁶ Srov. Jedlička (1963, s. 10): „...se ukazuje jako velmi plodné Havránkovo výchozí rozlišení, pojmové i terminologické, normy a kodifikace. Umožňuje plně pochopit a osvětlit složitý vývojový proces tohoto útvaru národního jazyka, který se vyvíjí v kolektivním úzu svých nositelů, jejichž vztah k němu, k jeho normě je uvědomělý (v různé míře ovšem) a je určován vědomím relativní závaznosti normy, který je kultivován i pod tlakem kodifikace, jejíž funkce v tomto vývoji je regulující [zvýraznil V. C.]“; podobně i Jedlička (1978).

⁷ F. Daneš v r. 1968 uvádí, že kodifikace „ve skutečnosti působí aktivně na užívání jazykových prostředků: tím, že předepisuje, kterých prostředků užívat a jakým způsobem, a zakazuje jisté prostředky nebo způsoby jejich užívání, vyvolává v jazykovém úzu i normě jisté změny (přičemž jako změnu lze chápat i to, když se jistý jazykový proces potlačuje nebo zastaví). Jinými slovy, tím, že kodifikace sleduje zpravidla unifikační a stabilizační cíl, implikuje zároveň jazykové změny (ostatně, kdyby se variace a změny nepředpokládaly, neměla by kodifikace raison d'être)“ (Daneš, 1999, s. 258).

Další pokus definovat spisovnost na základě nominalistického pohledu na věc je skryt v kritériu zájmu o jazykovou kulturu. B. Havránek či A. Stich uvádějí, že spisovnost jazyka je dána *lingvistickým zájmem o jazykovou kulturu*: jazyková kultura, „chápeme-li ji jako vědomý postoj k spisovnému jazyku, je jedním ze znaků spisovného jazyka samého, proto může někdy posloužit i jako periodizační kritérium – např. občasně zmínky o jazyku a jeho kultuře u J. Husa ukazují, že v té době existoval tzv. ‚kulturní jazyk‘, spisovná čeština v užším smyslu slova vznikala až v době J. Blahoslava“ (Stich, 1979b, s. 247). Tento diachronní pohled na vznik spisovného jazyka předpokládá, že přechod od dialektu ke spisovné varietě se děje právě se vznikem zájmu o spisovnou češtinu. Zájem o „kulturní“ jazyk je tak jedním z kritérií spisovnosti. Vzhledem k tomu, jak se jazyková kultura v našem prostředí projevuje, můžeme konstatovat, že *existence kodifikace* je i v tomto pojetí konstitutivním rysem pojmu spisovnost (kulturní jazyk se stává spisovným až s příchodem kodifikací).

Podobně Encyklopedický slovník češtiny pod heslem čeština spisovná uvádí, že důležitým aspektem spisovného jazyka je *vědecký zájem o tento jazyk* (Nebeská, 2002). Ten se v našich podmínkách projevuje zejména kodifikací.

Neměli bychom opomenout stanovisko běžného mluvčího, kde se spisovnost spojuje se *správností*, popř. s krásou (která je vždy intuitivní, obtížně definovatelná, závislá na dojmech utvářených školní výchovou) apod. Zásadní role kodifikace je při jejím současném vlivu v tomto přístupu zřejmá. V naší situaci se na vytváření tohoto pocitu o spisovnosti významně podílí *škola*, která je podstatná pro vytváření jazykového povědomí na celý život, a funguje tak jako retardační mechanismus jazykových změn. To je podporováno i skutečností, že spisovná čeština je útvarem, který se většina mluvčích musí učit. Zejména ve škole se ukazuje hlavní rys českého preskriptivismu, který se projevuje jako pocit oprávněnosti mluvčích sankcionovat projevy, které se pouze neshodují s platnou kodifikací (jinak však nemusí být z hlediska zvolených cílů mluvčího defektní nebo neúspěšné).

Realistický přístup

Realistický přístup, který zdůrazňuje, že kritéria spisovnosti by měla být jednoznačně aplikovatelná na jazykové prostředky v případě, že si nejsme jisti, zda daný prvek je, nebo není spisovný, nabízí celou řadu možností. Podle B. Havránka je spisovný jazyk společný dorozumívací prostředek, nástroj celého hospodářského, politického a kulturního života určitého národního celku, musí svými výrazovými prostředky jazykovými reagovat na všechny společné potřeby tohoto života a vyhovět jim (Havránek, 1963, s. 90). Proces přeměny *kulturního jazyka* ve spisovný od konce 13. století souvisí podle Havránka s rozmachem především v literatuře (krásné, odborné, v administrativě) a v rozšiřování slovní zásoby zejména o abstrakta. Spisovnost je tedy vlastnost útvaru, který je *kulturní* (tj. je celonárodní a je „dorozumívacím prostředkem veškerého politického, hospodářského i společenského života“) a který se používá v literatuře a ve vědě. V tomto pojetí te-

dy spisovnost není nijak závislá na faktu kodifikace (ať už deskriptivní nebo preskriptivní) a je v podstatě *i n h e r e n t n í* každému jazyku. Kulturní jazyk, který se používá ve vědě a literatuře, může jistě existovat nezávisle na kodifikaci.

Jiným kritériem je společenský status daných prostředků. Toto kritérium sledují např. Sgall a Hronek (1992), když uvádějí, že *z m ě n a s p o l e č e n s k é h o s t a t u s u* některých prvků je důvodem pro změnu jejich hodnocení jako spisovných. „Dodejme, že v řecké koiné byl sepsán Nový zákon, který z ní pak byl překládán do latiny, gótsčtiny, staroslověnštiny a dalších jazyků; to ukazuje, že se útvar takového typu za určitých specifických okolností může stát jazykem spisovným“ (Sgall – Hronek, 1992, s. 12). Analogicky tak pro češtinu požadují, aby za spisovné již byly uznány prostředky, které jsou ve veřejných neformálních (neoficiálních) promluvách časté, a celkově se změnilo nazírání na kód, který se běžně vyskytuje v tzv. spisovných situacích (tedy na obecnou češtinu).

J. Chloupek (1986) tvrdí, že o spisovnosti rozhoduje *z á m ě r m l u v ě í h o m l u v í t s p i s o v n ě*. Podobně staví mluvčího do popředí mezi kritérii zjišťování spisovnosti i O. Uličný (1995), když uvažuje o hodnotovém charakteru spisovnosti (zjišťování postojů mluvčích ke konkrétním prostředkům).

Mezi nejrozšířenější realistické kritérium patří *o f i c i á l n o s t k o m u n i k a c e* (F. Štícha v této souvislosti mluví o formální situaci – cit. výše). Spisovný jazyk je jazykem oficiální komunikace, který se používá zejména v *p s a n é k o m u n i k a c i* (Uličný, 1996). I v tomto případě je spisovná varieta *i n h e r e n t n í* každému jazyku, v kterém probíhá oficiální komunikace, bez nutnosti, aby byl lingvisticky kultivován a kodifikován.

Často dochází ke ztotožnění *v y š š í c h k o m u n i k a č n í c h f u n k c í u r ě ě t ý c h p r o s t ř e d k ů* s jejich spisovností (např. použití v beletrii, v odborném textu) (Chloupek, 1969). To se tradičně projevuje v přiznávání spisovného charakteru vědeckým termínům. K tomu je ovšem třeba dodat jednu poznámku. Existuje jistý nepoměr v posuzování vědeckých termínů s obecně českými koncovkami⁸ jako oscilace nebo výpůjček ze spisovné češtiny na jedné straně a „pospisovňování“ prostředků obecné češtiny na straně druhé. Proč se neuvažuje o „poobecňování“ spisovných prostředků, ale pouze o výpůjčkách ze spisovné do obecné češtiny, když oba posuny jsou analogické? Zatímco úzus některých původně nespisovných prostředků je důvodem ke změně kodifikace směrem k uznání jejich spisovnosti, stejný jev je v případě užívání spisovných termínů s nespisovnými koncovkami hodnocen nanejvýš jako výpůjčka. Z toho vyplývá, že chování prostředku v úzu není (vždy) impulsem spouštějícím reakci, jejímž výsledkem je změna dané normy (ať už spisovné či jiné). Takovéto přehodnocování platnosti prvků je brzděno předsudkem, že vědecké termíny nemohou být součástí jiné než spisovné normy. Pro bohemisty je opačná představa nepřijatelná zejména proto, že narušuje schéma, ve kterém je prestiž odborného vy-

⁸ Jako příklad můžu uvést ten, který uváděl na začátku diskuze v šedesátých letech P. Sgall (1960): „s těma starochetitskejma textama“; Sgall nemluví o výpůjčkách, ale o střídání kódů, zdůrazňuje přitom blízkost spisovné a obecné češtiny.

jadřování spojována s neprestižní nespisovnou češtinou. V této situaci, kdy úzus není rozhodujícím činitelem pro změnu charakteristiky prvku (nebo ji ovlivňuje pouze jedním směrem), se podle mého soudu stává kodifikace základním kritériem pro uznávání spisovnosti prvků, příp. dokonce v ý l u č n é spisovnosti prvku (a to přesto, že i v oblasti odborné terminologie existuje spojená škála od slangu až po termíny).

Shrnutí: Nominalistické definice spisovnosti se tedy opírají téměř výlučně o shodu s kodifikací. Realistické definice spisovnosti by se daly rozdělit na ty, u jejichž aplikování by nastaly m e t o d o l o g i c k é o b t í Ź e (jde především o přístupy opírající se o oficiální komunikaci, kultivovanost, postoje mluvčích atd., viz výše), a na ty, u kterých by nastat nemusely, avšak k jejich uplatnění c h y b í d o s t a t e č n á s h o d a m e z i l i n g v i s t y (viz výše uvedené: celonárodnost, záměr mluvčího, psanost, vyšší komunikační funkce atd.). Nyní se pokusím kritickým zhodnocením jednotlivých kritérií (vlastně se jedná o kandidáty na definici spisovnosti) ukázat, jak jsem k tomuto rozdělení a k těmto závěrům dospěl.

Několik poznámek k jednotlivým kritériím spisovnosti

Ad spisovná čeština jako soubor prostředků s celo-národní platností. Kodifikovaná spisovná čeština je dnes kódem celonárodním. Stejně tak ovšem někteří autoři (např. Sgall – Hronek, 1992, s. 28; Sgall – Hronek – Stich – Horecký, 1992, s. 220n.) upozorňují na fakt, že existuje mnoho celonárodně rozšířených prvků, které jsou dosud považovány za nespisovné (viz i článek J. Běliče, 1964, který předpokládá existenci c e l o n á r o d n í c h n e s p i s o v n ý c h p r v k ů). Kodifikovaná čeština je jazykem celonárodním ve smyslu produkce a percepce (pro produkci a možná v případě některých lexikálních jednotek i pro percepci je ovšem nutné se ho ve škole naučit). Obecná čeština jako nejvýznamnější konkurent češtiny tradičně nazývané spisovná (ovšem platí to i pro většinu moravských interdialektů) je celonárodní minimálně z hlediska percepce,⁹ a to bez nutnosti školské přípravy. Pokud bychom tedy ztotožnili spisovnou češtinu s prostředky, které mají celonárodní platnost, dostali bychom jinou množinu, než kterou vymezuje současná kodifikace.

Ad spisovný jazyk a vyšší komunikační funkce. V jazyku literatury a vědy, u kterých se vyšší komunikační funkce předpokládají, jsou nesporně i prvky, které v současné době kodifikací za spisovné považovány nejsou. Nejvíce se kodifikovaná spisovná čeština projevuje v oblasti administrativy a žurnalistiky, kvalita těchto projevů však bývá velmi často kritizována (navíc administrativa a žurnalistika se vysoké společenské prestiži netěší). Z toho důvodu mají někteří bohemisté výhrady proti chápání administrativních a žurnalistických textů jako pramene pro zjišťování spisovné normy. Oblast vědeckého vyjadřování je v psané podobě výhradně podříze-

---

⁹ Do jisté míry je obecná čeština celonárodní i v oblasti produkce. Měřítkem celonárodnosti v této oblasti může být i fakt, ke kterému kódu se mluvčí uchylují, když se vzdálí ze svého původního jazykového teritoria. „...a speaker from Bohemia coming to live in Moravia will probably use more SC forms than before, and maybe even some forms of the local interdialect, but his usage will typically support the spread of CC forms...“ (Sgall – Hronek, 1993, s. 53n.).

ná kodifikační spisovnosti, v mluvené podobě již tato exkluzivita spisovného standardu neplatí (viz příklady P. Sgalla z 60. let cit. výše). Krásná literatura se od důsledné kodifikační spisovnosti distancovala již v 60. letech (Fundová, 1965).

A d s p i s o v n á č e š t i n a j a k o j a z y k v e ř e j n é a o f i c i á l n í k o m u n i k a c e. Výzkumy úzu ukazují, že ve veřejných (neoficiálních) projevech se stále častěji uplatňují i prostředky považované za nespisovné (např. Maglione, 2003). Ve veřejných oficiálních projevech může být situace složitější podle toho, zda projevy koncipovány ve shodě s kodifikací (výrazně oficiální připravené projevy, např. novoroční projev prezidenta), nebo pokud je jejich oficialita dána spíše situačně a není demonstrována jazykově (např. obhajoby diplomových prací z oboru bohemistika). Je otázka, zda první typ projevů může být pramenem zjišťování spisovné normy, když jsou tyto promluvy pečlivě připravovány s ohledem na platnou kodifikaci a její nařízení zřídka kdy překračují. Pokud by pramenem spisovné normy tyto projevy byly, jen obtížně by se mohl takový spisovný jazyk vyvíjet. Druhý typ projevů za pramen zjišťování spisovné normy považován nebývá právě s odkazem na nespisovnost prostředků, které se (častěji nebo méně často) v textech tohoto druhu používají (*abysme*, tvrdá adj. zakončená na *-ej* apod.).

A d s p i s o v n ý j a z y k a p s a n o s t. Pokud jde o prioritní postavení preskribovaného spisovného jazyka v psaných textech, lze říct, že i zde dochází k posunu, při němž výlučnost kodifikovaných prostředků (zejména v neoficiálních textech) ustupuje (Čermák, 2004, s. 14). Dokladů tohoto posunu najdeme v Českém národním korpusu nepřeborně (nový Frekvenční slovník češtiny, Čermák – Křen a kol., 2004, tento fakt již reflektuje a uvádí např. variantu *bejt* vedle spisovného *být*). Pronikání některých tvarů brání i aspekt „se g r e g a č n o s t i č e š k é p s a c í s o u s t a v y“, který způsobuje, že některé nekodifikované prostředky jsou českým pravopisem nenapsatelné (Starý, 1992, s. 101). Tedy ztotožněním spisovnosti s psaností se nedobereme k seznamu prostředků, který by aspoň zhruba odpovídal prostředkům v současnosti kodifikovaným jako spisovné.

A d s p i s o v n o s t j a k o z á m ě r m l u v č í h o. Záměr mluvčího jako kritérium spisovnosti, které prosazoval především J. Chloupek (1986, s. 83), v sobě skrývá problém hodnocení *h y p e r k o r e k t n í c h j e v ů*, které tradičně bývají lingvisty (i mluvčími) považovány za nespisovné. Přitom hyperkorektní formy vznikají právě ve snaze (ze záměru mluvčího) mluvit spisovně (Sgall, 1990, s. 62). Kdybychom tedy sebrali všechny projevy, u nichž bychom zjistili, že mluvčí měl záměr mluvit spisovně,¹⁰ zcela jistě bychom dostali soubor prostředků, které by neodpovídaly útvaru, jenž je většinou lingvistů a mluvčích tradičně nazýván jako spisovný jazyk minimálně v tom, že by mezi nimi byly prostředky považované za hyperkorektní.

A d s p i s o v n o s t j e s p r á v n o s t. Správnost zjevně nemůže být vodítkem pro zjišťování spisovnosti (podobně jako krása nebo historická čistota jazyka). Důvo-

¹⁰ Ponechme stranou fakt, že by to bylo velmi obtížně uskutečnitelné vzhledem k tomu, že mluvčí v úzu své postoje nedávají najevo; při přímé evaluaci jednotlivých jevů jsou výsledky významně ovlivněny současnou preskriptivní kodifikací.

dem jsou zejména velké individuální odchylky při hodnocení prostředků z hlediska správnosti. Je navíc pravděpodobné, že z důvodu velkého vlivu českého preskriptivismu, bude správnost výrazně motivována kodifikací (srov. Thomas, 1991, s. 32).

A d v y s o k ý s o c i á l n í s t a t u s s p i s o v n é h o j a z y k a . Podle I. Nebeské (1996, s. 120) se vysokému sociálnímu statusu v našem prostředí těší nejen spisovnost, ale i bezprostřednost, spontánnost apod. V souvislosti s tím mluví o posunu od preferování spisovnosti k prosazování spontánnosti. Společenský status konkrétních prostředků určuje běžný úzus, který v českém prostředí rozhodně není jen kodifikačně spisovný. Jinými slovy, v sociálně prestižních funkcích se objevují i nespisovné prostředky. (Z jiné strany bychom mohli říct, že spisovný jazyk má stále vysokou prestiž ovšem ne v podobě, jak jej zaznamenávají kodifikační příručky. Tento pohled ovšem vychází z realismu. Naopak námitka I. Nebeské o přesunu prestiže od spisovnosti ke spontánnosti staví na nominalistickém chápání spisovnosti, jinak bychom mohli konstatovat, že funkce, které na jazyk nakládáme, mají formativní vliv na jeho strukturu, avšak kodifikační příručky tuto změnu pouze nerespektují.) Navíc i sociální status je vzhledem k problematice zjišťování postojů mluvčích obtížně uplatnitelný jako kritérium spisovnosti.

A d s p i s o v n á j e k o d i f i k o v a n á č e š t i n a . Na rozdíl od všech předešlých, realistických kritérií nominalistické kritérium shody s kodifikací vymezuje prostředky, kterým dnes mluvčí i lingvisté říkají spisovné, velice přesně. Jinými slovy, podle většinového názoru neexistuje prostředek, který by byl považován za spisovný a přesto nebyl kodifikován (snad s výjimkou čerstvých neologismů a speciálních odborných termínů).

Zatím jsem posuzoval kritéria spisovnosti pouze samostatně, jako kdyby mělo jedno z nich být zvoleno a používáno pro zjišťování spisovnosti u sporných případů. Legitimní námitka proti tomuto postupu by mohla poukázat na to, že použití více kritérií najednou (jejich kombinace) tento problém odstraní. Zdá se však, že metodologických problémů by spíše přibýlo než naopak.

Používání více kritérií najednou s sebou přináší problém hierarchizace těchto kritérií. Mohou nastat dva případy koexistence kritérií, které se liší tím, zda výsledkem jejich spolupůsobení je *p r ů n i k*, nebo *s j e d n o c e n í*. Kritéria si můžeme představit jako síta, která propouštějí, nebo nepropouštějí některé prostředky. V prvním případě koexistence některá kritéria propouštějí prvky, které jsou následně zablokovány jinými kritérii. Např. podle kritéria „záměru mluvčího“ by hyperkorektní tvary měly být považovány za spisovné (např. tvary *abyjsme*, *oběmi* apod.). Tomu ovšem brání např. kritérium „oficiálnosti“ (hyperkorektní tvary se v oficiálních textech pravidelně nevyskytují). V tomto případě se tedy výsledek selekce rovná *p r ů n i k u p r v k ů p r o p o u š t ě n ý c h v š e m i k r i t é r i i*.

Druhým případem je, že kritérium je příliš těsné, a tak nepropouští tvary, které jsou jinými kritérii přijatelné. Např. kritérium „celonárodnosti“ nepropouští moravské varianty, jako je výslovnost [zh-] ve slově *shoda* či slova jako *stolař* (proti českému *truhlář*), jako omezené na určitý region. Jelikož tyto tvary nejsou považovány za nespisovné (pravděpodobně odpovídají např. kritériu „oficiálnosti komunikace“ či

kodifikačnímu kritériu systémovosti), jedná se v tomto případě součinnosti kritérií o s j e d n o c e n í p r v k ů, které jsou propouštěny alespoň jedním kritériem.

Jak je vidět z příkladů, oba případy součinnosti kritérií se v kodifikační praxi uplatňují (a to přesto, že se vzájemně vylučují, jsou komplementární). Není proto zřejmé – a zastánci přijímání obecně českých prvků do kodifikace na to dlouhodobě upozorňují –, proč se moravské varianty za spisovné uznávají, ale obecně české ne (např. *upad* apod.). Součinnost kritérií nebyla zatím uspokojivě vyřešena a její uplatnění je v kodifikační praxi stále n e k o n s i s t e n t n í.

Které kritérium je tedy to pravé?

Po tomto rozdělení a kritickém zhodnocení je načase se ptát, které kritérium je tedy v současnosti nejpoužívanější a které kritérium by bylo vhodné používat.

Pokud bychom srovnali prostředky, které můžeme vyčlenit z národního jazyka podle jednotlivých zmíněných kritérií (realistických i nominalistických), s prostředky, které jsou uvedeny v kodifikaci (což je jediný zdroj našeho poznání o tom, které prostředky lingvisté považují za spisovné), zjistíme, že tyto dva soubory „spisovných“ prostředků nebudou stejné.¹¹ Jedinou výjimkou bude nominalistické kritérium „shody s kodifikací“ (tedy kritérium spisovná čeština = kodifikovaná čeština); důvod je prostý, jedná se totiž o uvažování v kruhu – jestliže za spisovné považujeme to, co je kodifikované, pak nutně to, co je kodifikované, musí být to, co považujeme za spisovné.

Ponechme teď nominalistický pohled stranou, jehož kritéria nemohou být smysluplně používána pro z j i š ť o v á n í spisovnosti prvků, a zaměřme se na realistické zjišťování spisovnosti. Vymezíme-li podle jakéhokoli r e a l i s t i c k é h o k r i t é r i a spisovné prostředky, nebudou plně odpovídat prostředkům kodifikovaným (tedy těm, které lingvisté uznávají jako spisovné). To může mít principiálně dva důvody: a) realistická kritéria jsou pouze k r i t é r i i d o m n ě l ý m i, tedy nevymezují spisovné prostředky přesně, nebo b) jejich u p l a t n ě n í v k o d i f i k a č n í p r a x i j e n e d ů s l e d n é.

Pokud odpovídá realitě první důvod, pak je legitimní otázka, jaké kritérium spisovnost přesně vymezuje (na základě čeho lingvisté vytvářející kodifikaci poznali, že právě ty prostředky, které do ní vtělili, jsou spisovné). Nemají-li lingvisté po ruce použitelné realistické kritérium, pravděpodobně sahají po nominalistickém (tedy: kodifikace rozhoduje o tom, co je spisovné). Pokud je takovým neselhávajícím kritériem nominalistické kritérium „shody s kodifikací“, není podle mého názoru takové počinání smysluplné (viz závěr 1).

Pokud je chyba jen v uplatnění těchto kritérií (varianta b), realistická kritéria jsou tedy „skutečnými“ kritérii spisovnosti, pak je třeba se ptát, co za tím stojí, že již bezmála 70 let od vystoupení PLK a vytvoření základů TJK nejsou lingvisté schopni dr-

---

¹¹ Mohli bychom také místo o „kritériích“ mluvit o „vlastnostech“, které jsou kandidáty na definici spisovnosti, a zkoumat do jaké míry jsou tyto vlastnosti-kandidáti uplatňovány v současném pojetí spisovnosti, v současné kodifikační praxi.

žet se zvolených kritérií a vytvořit kodifikaci, která by jim odpovídala. Moje domněnka je taková, že nominalistický přístup stavící na shodě s tradicí a stávající kodifikací, který má své kořeny u puristů, je natolik zakořeněný v představě o spisovnosti i u kodifikátorů samotných, že brání výraznějším změnám v kodifikaci, které by odpovídaly zvoleným realistickým kritériím.¹² Jiná možnost je, že tato kritéria vůbec důsledně aplikovatelná nejsou, když se to už 70 let nedaří, a z tohoto závěru je třeba vyvodit důsledky pro TJK a její uplatňování.

Oba přístupy se v názorech lingvistů na spisovnost a následné kodifikační praxi uplatňují. Realismus spíše explicitně a převážně v teoretických postojích lingvistů, nominalismus většinou implicitně a zejména v kodifikační praxi. Nejde tedy o dva proudy v názorech na kodifikaci češtiny, spíše jde o dva poněkud méně uvědomované momenty, které se prolínají lingvistickým myšlením. První je používán zejména v případech diskuzí o návrzích, které se snaží rozšířit spektrum spisovné češtiny o prvky obecné češtiny, a to paradoxně na obou diskutujících stranách (viz Novák, 1962).

Nominalistický přístup se nutně uplatňuje v případech, kdy je vysvětlována role současné preskriptivní kodifikace. Lingvisté považují potřebu zasahovat do jazyka za samozřejmou a zdůvodněnou. Pokud nechťejí připustit, že jejich kultivační činnost je bez vlivu, musí přiznat, že kodifikace má regulační charakter, který se uplatňuje proti „nežádoucím“ prvkům či vývojovým trendům. Kodifikace, jakožto regulační činitel, se tak nutně stává i tvůrcem spisovného jazyka. Fakt preskripce je tedy velmi obtížně slučitelný s realistickým přístupem.

Závěry

1. U nominalistického přístupu je legitimní otázka po smyslu takového počínání a takového pojetí spisovnosti (a to nejen s ohledem na Occamovu břitvu – proč zavádět pojem „spisovnost“, když by stačilo „kodifikovanost“); kodifikace postavená na nominalistickém přístupu se může jen velmi obtížně a pozvolna měnit (pokud vůbec), míra změny je nepředvídatelná, jelikož v tomto přístupu nejsou objektivní kritéria (ale pouze tradice). Navíc je tento přístup lingvisty už od dob vystoupení PLK právem zavrhován zejména z toho důvodu, že zatemňuje pojmové rozlišení normy a kodifikace (srov. Havránek, 1947–1948, s. 14: „Spisovný jazyk má svou autonomní normu, existující v jazyce samém, kterou nelze ztotožňovat s lepší nebo horší její kodifikací v jazykových příručkách, ani podřizovat ji minulému stavu jazykovému nebo zvyku lidovému, omezenému místně nebo sociálně.“). Některé formulace však tento přístup stále implikují (např. Jedlička, 1978, mezi rysy spisovného jazyka na druhém místě řadí kodifikovanost jeho normy).

---

¹² Jako ilustrativní doklad této strnulosti může sloužit fakt, že už v roce 1934 tvůrce TJK B. Havránek považoval za hovorové formy spisovné češtiny tvary jako *ved*, *polívka* apod. (Sgall – Hronek – Stích – Horecký, 1992, s. 63), které se dnes považují za nespisovné.

2. „Realistické“ definice spisovnosti, u nichž vyvstávají metodologické obtíže (zejména definice pomocí pojmů oficiální komunikace, kultivovanost, postoje mluvčích atd.), jsou v posledních 70 letech často prosazovány. Jedná se však většinou o skrytě nominalistický přístup. Např. v oficiální komunikaci je upřednostňován kodifikovaný jazyk, jedná se tedy o shodu s kodifikací už v momentu koncipování promluvy, kterou bereme za pramen pro zjišťování spisovné normy. Za kultivovaný jazyk je vlivem preskriptivismu běžnými mluvčími (ale i některými lingvisty) tradičně považován pouze kodifikovaný spisovný jazyk. Mluvčí dávají najevo svoje postoje k jazykovým prostředkům pouze při přímé (např. dotazníkové) evaluaci jevů, jejich úzus se výrazně od těchto postojů liší (viz Bayerová-Nerlichová, 2004), navíc postoje jsou získány ve škole, která funguje jako účinná síla v prosazování jazykové regulace. Proto si na rozdíl od A. Sticha (1979a, s. 107) myslím, že kodifikace k postojům mluvčích bohužel přihlížet nemůže. Ve všech těchto případech je použití daných kritérií zřejmě o velkém vlivem současného preskriptivismu. V souvislosti s touto skupinou kritérií spisovnosti se proto rovněž můžeme ptát po smyslu takového pojetí spisovnosti (viz závěr 1 výše).

Velký vliv preskriptivismu se tradičně v PLK odsuzoval a řešení této situace se vidělo ve větší informovanosti a poučení mluvčích o jazykové situaci a kodifikační praxi, viz např. Dokulil (1951–1952, s. 139): „Jsem vůbec toho názoru, že kodifikace by měla sestoupit s kothurnů a méně přikazovat a zakazovat a více vykládat.“ Avšak vinou nedůslednosti propagátorů TJK či teorie samé se vliv preskriptivismu stále drží. „Obecně je třeba říci, že kodifikace v našem pojetí má ráz spíše direktivy (směrnice, doporučení) a technické normy než strohého předpisu či nařízení (příkazů a zákazů). Je sice pravda, že kodifikace některé rysy předpisové a nařizovací nesporně má: stává za ni nějaká normalizační instituce (autorita), kodifikaci je zapotřebí nějak ‚vyhlásit‘ a zavádět, a příslušná instituce může někdy (např. na školách) uplatňovat na dodržování kodifikace jisté sankce...“ (Daneš, 1979, s. 80). Není však načase, aby si lingvisté přiznali, že na velkém vlivu preskriptivismu mají sami značný podíl svojí regulační činností?

3. Některé „realistické“ definice spisovnosti, u nichž je absence širší shody mezi lingvisty (celonárodnost, psanost, vyšší komunikační funkce atd.), se zdají být možnou (metodologicky nezávadnou) cestou ke zjišťování spisovné normy (pokud se lingvisté rozhodnou, že něco jako spisovnost opravdu existuje a má cenu to zjišťovat). Právě však neschopnost shodnout se na takto postavených kritériích o leccems vypovídá (o podvědomých či nevyslovených představách lingvistů o jazykově regulační roli lingvistiky, o nepřijatelnosti úzu jako arbitra jazykové kultivace apod.). I do takto pojatého způsobu zjišťování spisovné normy však může zasáhnout preskripcie či jiný v podstatě politický vliv (např. kritérium vyšší komunikační funkce u vědeckých termínů vs. „výpůjčky“ ze spisovné do obecné češtiny, viz výše, nebo: celonárodnost spisovného jazyka je rozdílně nazírána z pohledu mluvčích z Moravy a z pohledu mluvčích z Čech – moravská výslovnost [zho-

da] vs. obecně české tvary *mladej, upad*) apod. – obojí je omezené, jedno je však spisovné, a druhé ne).

Pokud se stane, že jedno z dříve prosazovaných realistických kritérií již neodpovídá nominalistické shodě s kodifikací (která je stále nejvýznamnějším a uplatňovaným kritériem spisovnosti), toto kritérium se „odstraní“ ze seznamu s poukazem, že nevyhovuje současnému stavu spisovného jazyka. Takový případ nastal s kritériem spisovné češtiny v beletrii (v podstatě Ertlův „dobrý autor“), která se od kodifikační spisovnosti od 60. let distancovala (viz Fundová, 1965). Fakt, že se na krásnou literaturu dnes nebere (takový) ohled, je dalším nepřímým důkazem, že nominalismus v otázce spisovnosti stále hraje zásadní roli (viz o tomtéž i Starý, 1995, s. 122).

4. *Současná spisovná čeština* by se dala definovat jako množina prvků, která je určena výčtem¹³ (tj. kodifikací), nikoli vlastností. Jako taková je nehomogenní a nepřehledná, ztěžuje přirozenou (intuitivní) orientaci mluvčím. Legitimní otázka na tvůrce kodifikace by mohla znít, na základě jakých kritérií se tedy selekce provádí.

Pouhé nahrazení výrazu „spisovnost“ za „standard“ bez změny obsahu pojmu by tuto otázku jistě nevyřešilo. Je tedy třeba nejprve jednoznačně definovat, co je spisovné (popř. standardní), abychom to mohli zjišťovat. V opačném případě operujeme s pojmy, jejichž definice jsou vágní a může být v jejich jménu provozována jakákoli manipulace s jazykem. Autoři, kteří pojem standard prosazují, však zřetelně upřednostňují jako kritérium zjišťování toho, co je standardní, úzus, který se jeví jako jediné smysluplné a použitelné kritérium v těchto případech. V situacích, kdy se kodifikace s územ rozchází, dávají přednost škálovitému vidění před černobílým, toleranci k hraničním jevům před jejich zakazováním (viz např. Čermák – Sgall – Vybíral, 2005; Sgall – Hronek – Stich – Horecký, 1992, s. 7n., při odlišení spisovné a standardní češtiny uvádějí mj. nutnost dodržovat kodifikační pravidla při spisovném vyjadřování na rozdíl od standardního).

5. *Spisovnost jako pojem, který by měl charakterizovat spisovnou češtinu, je chiméra.*¹⁴ Nezdá se, že by nějaká reálná jednotná vlastnost množiny prostředků, která se tradičně u nás nazývá spisovná čeština, právě v důsledku preskriptivismu existovala (v tom podle mého názoru tkví specifická dnešní češtiny). Je to především *současný preskriptivismus*, který brání poznání a zjišťování současné reálné spisovné normy, protože vytváří u mluvčích pocit oprávněnosti sankcí i za projevy, které se „pouze“ neshodují s platnou kodifikací. Je proto myslím načase liberalizovat a deregulovat

¹³ Tento výčet (tj. kodifikace) navíc není úplný. Zahnuje pouze výběr prvků a omezuje se pouze na určité roviny (pravopisnou, morfologickou a lexikální).

¹⁴ Abych předešel možným nedorozuměním, chci zdůraznit, že chiméra je podle mého názoru pouze spisovnost, nikoli spisovný jazyk. „Realisticky“ pojatý spisovný jazyk jistě existuje (koneckonců podle některých kritérií je inherentním rysem každého jazyka). Otázka je, zda takovému jazyku budeme říkat spisovný a jaké prvky ho tvoří (či jak je z úzu poznáme).

lovat jazykově kultivační praxi právě v zájmu zachování životnosti té normy současné češtiny, kterou nazýváme poněkud nešťastným výrazem spisovná, ať už reálně vypadá jakkoli. Jedině tímto způsobem můžeme totiž docílit toho, aby tato čeština byla mluvna s širokým pásmem oscilace, které je nutné pro její funkční využívání a další vývoj.

LITERATURA

- BAYEROVÁ-NERLICOVÁ, L. (2004): Jazykový úzus vs. postoj k jazyku v Čechách: výsledky empirického a sociolingvistického výzkumu v západních Čechách a v Praze. *Slovo a slovesnost*, 65, s. 174–193.
- BĚLIČ, J. (1961): Kdo zavřel okno? Otevři ho. *Naše řeč*, 44, s. 266–271.
- BĚLIČ, J. (1964): Celonárodní slovní zásoba ne plně spisovná a nespisovná. *Slovo a slovesnost*, 25, s. 11–26.
- CVRČEK, V. (přípr.): *Teorie jazykové kultury po roce 1945*. Praha: Karolinum.
- ČERMÁK, F. (2004): Preskriptivismus: Variabilita versus stabilita. In: E. Minářová – K. Ondrášková (eds.), *Spisovnost a nespisovnost – zdroje, proměny a perspektivy*. Brno: Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity, s. 12–17.
- ČERMÁK, F. – KREN, M. a kol. (2004): *Frekvenční slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- ČERMÁK, F. – SGALL, P. – VYBÍRAL, P. (2005): Od školské spisovnosti ke standardní češtině: výzva k diskusi. *Slovo a slovesnost*, 66, s. 103–115.
- DANEŠ, F. (1979): Postoje a hodnotící kritéria při kodifikaci. In: J. Kuchař (ed.), *Aktuální otázky jazykové kultury v socialistické společnosti*. Praha: Academia, s. 79–91.
- DANEŠ, F. (1992–1993): Čeština bez příkras a čeština v plné kráse. *Český jazyk a literatura*, 43, s. 180–183.
- DANEŠ, F. (1999): Dialektické tendence ve vývoji spisovných jazyků: příspěvek sociolingvistický. In: F. Daneš: *Jazyk a text: Výbor z lingvistického díla Františka Daneše, I*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, s. 249–263.
- DOKULIL, M. (1951–1952): K otázce normy spisovného jazyka a její kodifikace. *Slovo a slovesnost*, 13, s. 135–140.
- FUNDOVÁ, M. (1965): K počátkům pronikání obecné češtiny do jazyka české prózy. *Naše řeč*, 48, s. 21–30.
- HAVRÁNEK, B. (1932): Úkoly spisovného jazyka a jeho kultura. In: B. Havránek – M. Weingart (eds.), *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich, s. 32–84.
- HAVRÁNEK, B. (1947–1948): Zásady Pražského lingvistického kroužku a nová kodifikace spisovné češtiny. *Slovo a slovesnost*, 10, s. 13–23.
- HAVRÁNEK, B. (1963): K obecným vývojovým zákonitostem spisovných jazyků (Vývoj spisovného jazyka českého ve vztahu k vývoji národního společenství). In: B. Havránek (ed.), *Studie o spisovném jazyce*. Praha: Nakladatelství ČSAV, s. 90–100.
- HLAVSA, Z. (1996): Kritéria kodifikace. In: R. Šrámek (ed.), *Spisovnost a nespisovnost dnes: Sborník příspěvků z mezinárodní konference Spisovnost a nespisovnost současné jazykové a literární komunikace*. Brno: Masarykova univerzita, s. 28–32.
- CHLOUPEK, J. (1969): O sociální a územní rozrůzněnosti češtiny. *Naše řeč*, 52, s. 141–153.
- CHLOUPEK, J. (1986): *Dichotomie spisovnosti a nespisovnosti*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně.
- JEDLIČKA, A. (1963): K problematice normy a kodifikace spisovné češtiny (oblastní varianty ve spisovné normě). *Slovo a slovesnost*, 24, s. 9–20.
- JEDLIČKA, A. (1978): *Spisovný jazyk v současné komunikaci*. Praha: Univerzita Karlova.
- MAGLIONE, C. (2003): A remark on new research in everyday Czech. *The Prague Bulletin of Mathematical Linguistics*, 79–80, s. 87–100.
- MATHESIUS, V. (1932): O požadavku stability ve spisovném jazyce. In: B. Havránek – M. Weingart (eds.), *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich, s. 14–31.
- NĚBESKÁ, I. (1996): *Jazyk – norma – spisovnost*. Praha: Karolinum.

- NEBESKÁ, I. (2002) Čeština spisovná. In: P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová (eds.), *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 90–91.
- NOVÁK, P. (1962): O smyslu diskuse o obecné češtině. *Slovo a slovesnost*, 23, s. 266–272.
- Pražský lingvistický kroužek (1932): Obecné zásady pro kulturu jazyka. In: B. Havránek – M. Weingart (eds.), *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich, s. 245–258.
- SGALL, P. (1960): Obichodno-razgovornyj češskij jazyk. *Voprosy jazykoznanija*, 9, s. 11–20.
- SGALL, P. (1990): Chceme spisovnou češtinu ochuzovat a činit nemluvnou? (Na okraj jedné recenze). *Slovo a slovesnost*, 51, s. 60–63.
- SGALL, P. – HRONEK, J. (1992): *Čeština bez příkras*. Praha: H&H.
- SGALL, P. – HRONEK, J. (1993): Speakers' attitudes towards code switching. In: E. Eckert (ed.), *Varieties of Czech: Studies in Czech Sociolinguistics*. Amsterdam – Atlanta: Rodopi, s. 50–62.
- SGALL, P. – HRONEK, J. – STICH, A. – HORECKÝ, J. (1992): *Variation in Language: Code Switching in Czech as a Challenge for Sociolinguistics*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins.
- STARÝ, Z. (1992): *Psací soustavy a český pravopis*. Praha: Karolinum.
- STARÝ, Z. (1995): *Ve jménu funkce a intervence*. Praha: Karolinum.
- STICH, A. (1979a): K pojmu jazykové kultury a jeho obsahu. In: J. Kuchař (ed.), *Aktuální otázky jazykové kultury v socialistické společnosti*. Praha: Academia, s. 98–108.
- STICH, A. (1979b): Shrnutí diskuse. In: J. Kuchař (ed.), *Aktuální otázky jazykové kultury v socialistické společnosti*. Praha: Academia, s. 243–260.
- ŠTÍCHA, F. (1995): K pojetí spisovnosti. In: J. Jančáková – M. Komárek – O. Uličný (eds.), *Spisovná čeština a jazyková kultura 1993*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, s. 57–60.
- THOMAS, G. (1991): *Linguistic Purism*. London – New York: Longman.
- ULIČNÝ, O. (1995): Spisovná čeština a hodnotová orientace. In: J. Jančáková – M. Komárek – O. Uličný (eds.), *Spisovná čeština a jazyková kultura 1993*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, s. 65–71.
- ULIČNÝ, O. (1996): Čeština devadesátých let dvacátého století. In: R. Šrámek (ed.), *Spisovnost a nespisovnost dnes: Sborník příspěvků z mezinárodní konference Spisovnost a nespisovnost současné jazykové a literární komunikace*. Brno: Masarykova univerzita, s. 59–63.

Ústav Českého národního korpusu FF UK
 nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1
 <vaclav_cvrcek@volny.cz>